

MUNI

Vícenásobné soustavy hvězd

Jakub Kolář

21.11.2023

Témata

- Dvojhvězdy
- Systémy s více hvězdami
- Příběh výzkumu BG Ind
- Pozorovací skupina

Dvojhvězdy (fyzické)

- Soustava dvou hvězd
- Gravitační vazba
- Oběh kolem společného těžiště
- Stejně stáří a počáteční chemické složení, další vývoj může být různý

eso.org/public/videos/eso1311b/

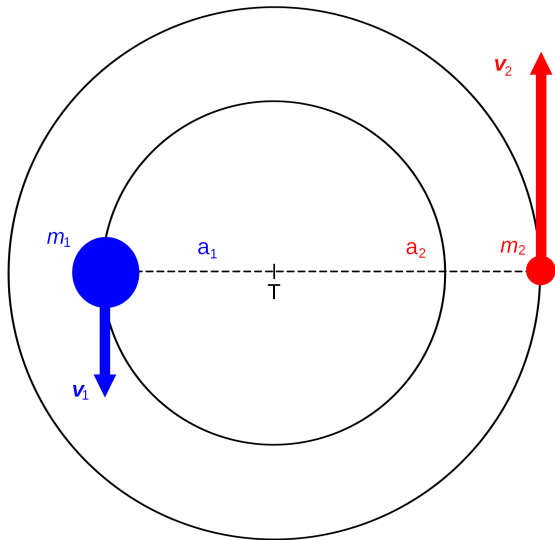
optické nejsou gravitačně vázány, jen stejný směr
k pozorovateli

Oběh složek

Zachování hybnosti

$$m_1 v_1 = m_2 v_2$$

$$\frac{m_1}{m_2} = \frac{v_2}{v_1} = \frac{a_2}{a_1}$$

Význam studia dvojhvězd

- Určování důležitých parametrů, které se obvykle stanovují obtížně (hmotnosti, absolutní rozměry, vzdálenosti)
- Různorodé druhy hvězd (spektra, stáří, vývojové fáze)
- Hvězdná stavba a vývoj
- Vícenásobné soustavy, vždy se vyskytují dvojice

Metody detekce a studia

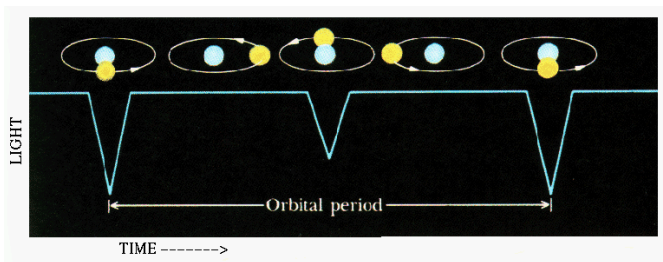
- Vizuální
- Astrometrické
- Spektroskopické
- Zákrytové

Zákrytové dvojhvězdy

- Během oběhu se složky vzájemně zakrývají
- Pravidelné změny jasnosti (perioda oběhu), další možné jevy
- Vhodné natočení systému - nezbytná podmínka
- Projevy pohybu hvězd - prozrazují nám toho daleko více než samostatné hvězdy

Průběh změn

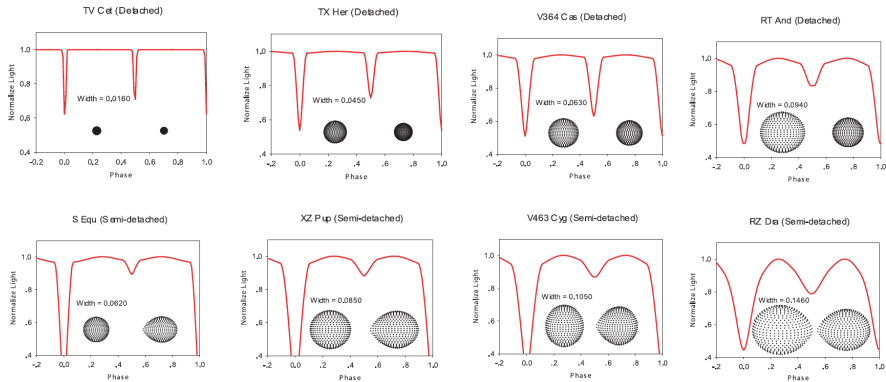
- Světelná křivka
- Primární minimum
- Sekundární minimum
- Rovina oběhu podobná rovině pozorovatele

homepages.uc.edu/~hansonmm/ASTRO/LECTURENOTES/W04/Binaries/Page57.html

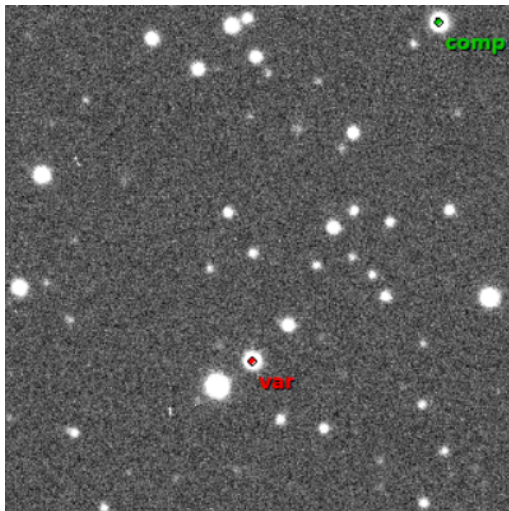
Světelné křivky

Kang, 2010

Jak vypadá pozorování

- Většinou vidíme jako jeden objekt
- Clonka (apertura), ve které měříme jas
- Srovnávací a kontrolní hvězdy

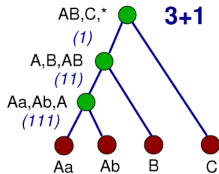
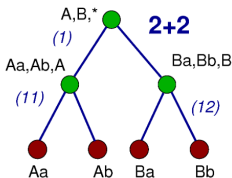
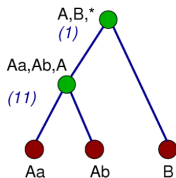

Různorodost složek

- Oběžná perioda: typicky dny pro zákrytové systémy, ale také minuty až desítky roků
- Vzdálenosti mezi hvězdami, splynutí
- Stupeň vývoje: mladé hvězdy, bílí trpaslíci, neutronové hvězdy
- Doplňující jevy: skvrny, pulzace, společná obálka, disky atd.

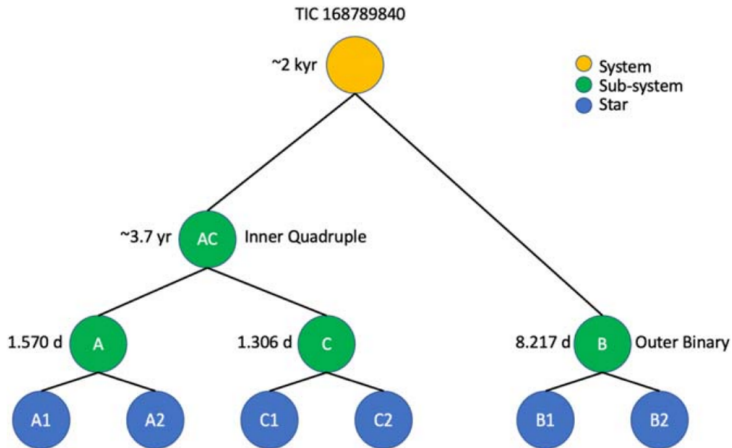
Vícenásobné systémy

- Více jak dvě hvězdy
- Pouze několik stabilních řešení konfigurace
- Trojhvězda: těsná dvojhvězda a vzdálená třetí složka
- Čtyřhvězda: struktura 3+1, nebo 2+2
- Základem jsou dvojice, hodně jevů stejných, využíváme fyziku dvojhvězd

Tokovinin, 2021

Zákrytová šestihvězda TIC 168789840

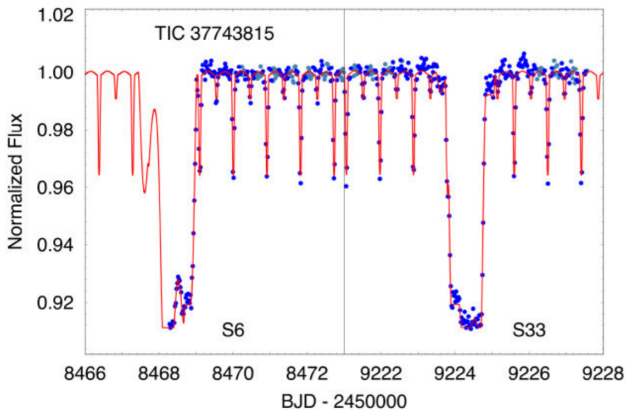

Tři zákrytové dvojhvězdy, Powell et al., 2021

Hranice vícenásobných soustav

- Velké množství známých dvojhvězd
- Známých několik šestihvězd
- Sedmihvězdy
- Osmihvězda, konec těsné vazby?
- Přejít do volnějších skupin, hvězdokupy

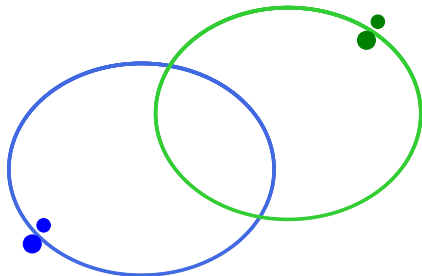
Trojhvězda, zákryt třetí složkou

Rappaport et al., 2022 (data družice TESS)

Dvojkrytové systémy

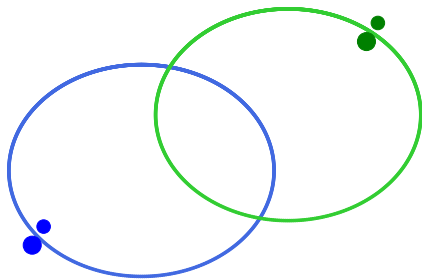
- Čtyři hvězdy ve struktuře $2 + 2$
- Dva zákrytové podsystemy, oběh kolem jejich společného těžiště
- Kolem 500 známých kandidátů
- Komplexní studie jen pro několik z nich
- Vzájemný pohyb, většinou velké periody, vyžaduje spektra nebo dlouhodobé fotometrické sledování

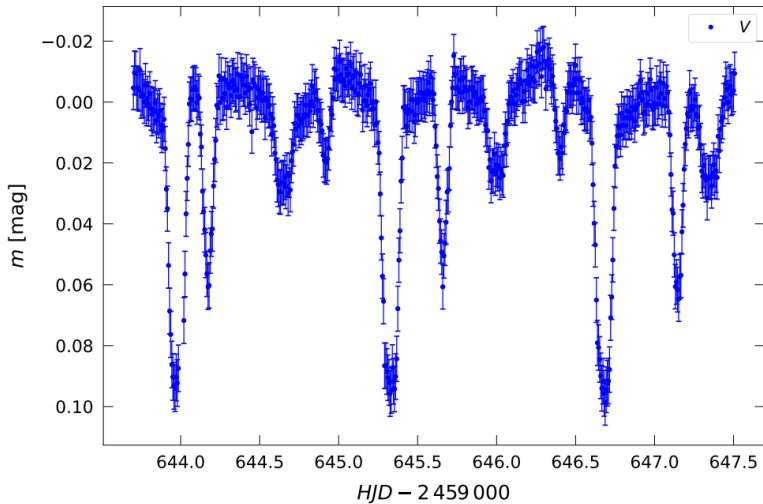

Hledání

- Detekce další změny (doposud neznámé)
- Dlouhodobé a nepřetržité pozorování
- Ze Země velmi obtížné
- Střídání dne a noci, počasí
- Družice

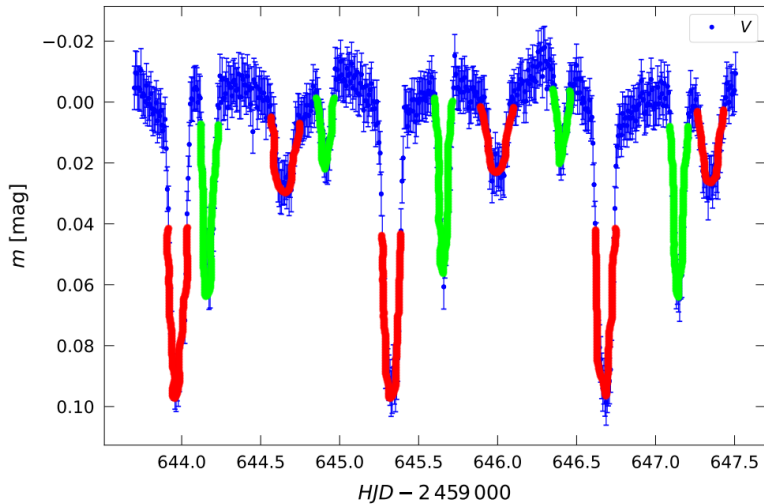

TESS

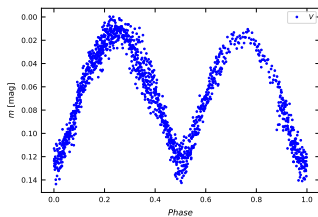
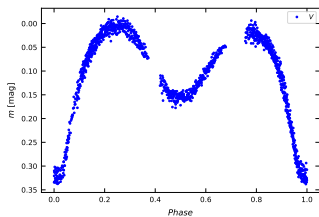
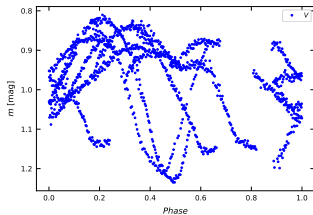
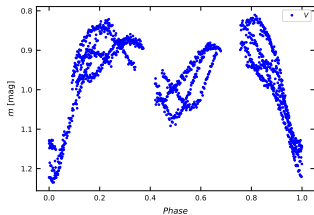
ATO J223.4251+52.7158

TESS

ATO J223.4251+52.7158

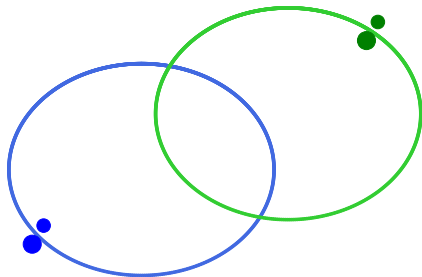
Rozplétání světelných křivek

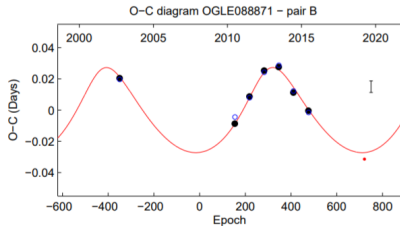
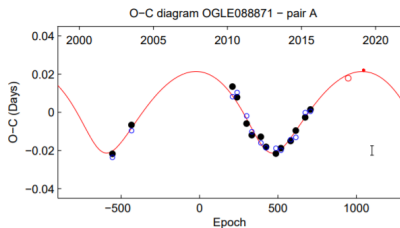
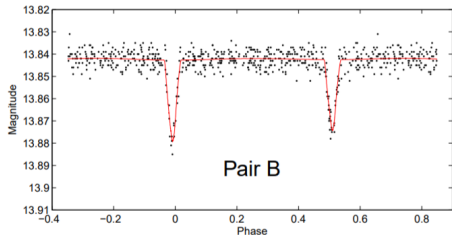
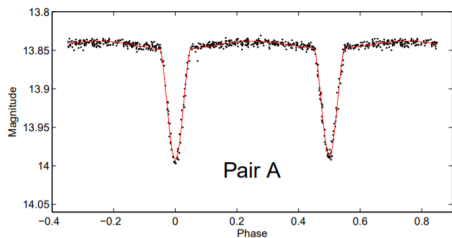
NSVS 5871089

Potvrzení gravitační vazby

- Možná nejtěžší úkol (alespoň pro některé systémy)
- Vzájemný pohyb, většinou dlouhé periody (roky, desetiletí)
- Dlouhodobé sledování okamžiků minim
- Pravidelné kolísání kolem střední hodnoty, dáno vzájemným pohybem

Potvrzení gravitační vazby

OGLE BLG-ECL-088871, Zasche et al., 2019

BG Ind

- $V = 6, 14$ mag
- Spektrální typ F5 (6 500 K)
- Pozorování mimo střední Evropu
- Od prvních objevů proměnnosti po současný stav výzkumu

Proměnnost

- Strohmeier et al., 1964
- Amplituda změn okolo 0, 3 mag
- Bez periodicity a dalších informací

BV 561 = CoD -28 ^o 15 917(7. ^m 3)	= HD 183 764(B9)	A _{pg} = 0. ^m 6
BV 562 = CoD -39 ^o 12 825(9. ^m 7)		A _{pg} = 0. ^m 3
BV 563 = BD -7 ^o 5056(7. ^m 2)	= HD 186 575(F8)	A _{pg} = 0. ^m 3
BV 564 = CoD -59 ^o 7830(6. ^m 7)	= HD 208 496(F5)	A _{pg} = 0. ^m 3
BV 565 = CoD -23 ^o 17 470(7. ^m 8)	= HD 213 8188(Go)	A _{pg} = 0. ^m 5

Bamberg, Remels-Observatory
11 November 1964

První světelná křivka

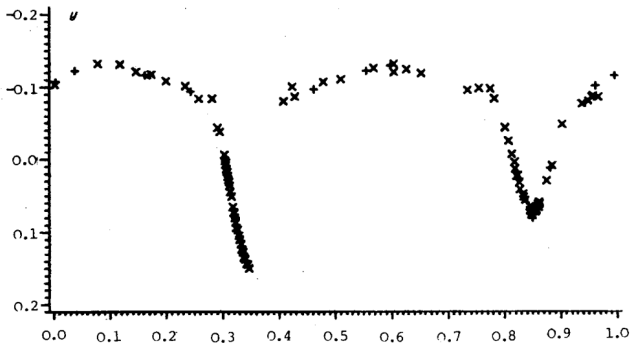

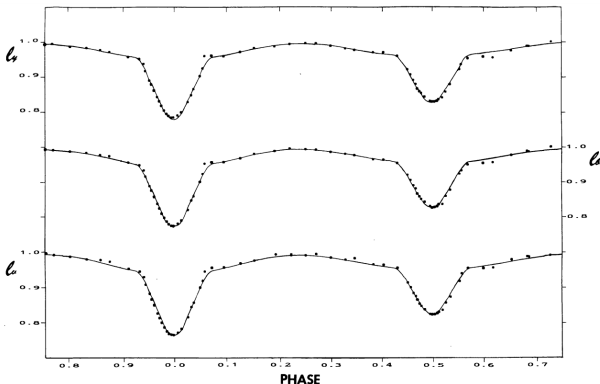
Figure 1

Phase diagram for HD 208496 in u . (+ September 1981;
x July 1984). The period is 1.464047 d.

Manfroid & Mathys, 1984

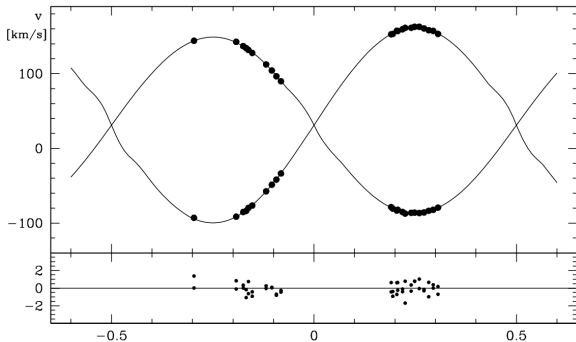
První hrubé modely

- van Hamme & Manfroid, 1988, fotolektrická pozorování
- Oddělená soustava s oběžnou periodou 1,464069 dne
- $T_1 = 7\,000\text{ K}$, $T_2 = 6\,450\text{ K}$, odhady hmotností $M_1 = 1,4 M_\odot$,
 $M_2 = 1,2 M_\odot$

Přidání spekter

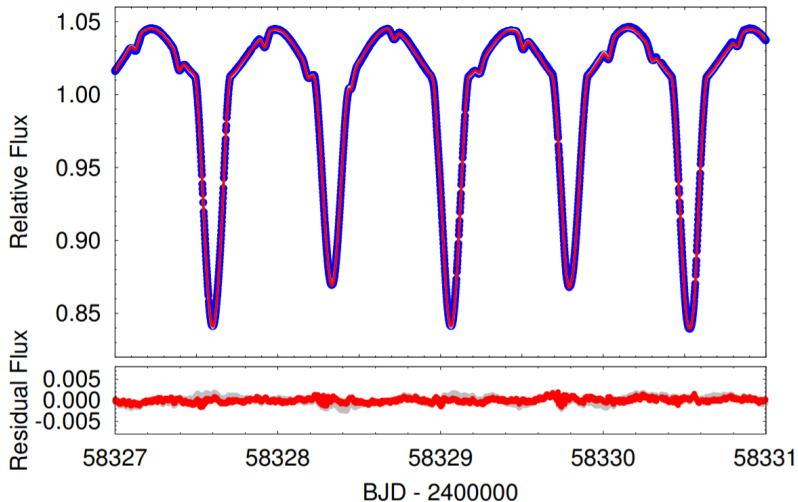
- Bakis et al., 2009, Rozyczka et al., 2011
- Komplexní modelování
- Kruhová trajektorie složek

Model

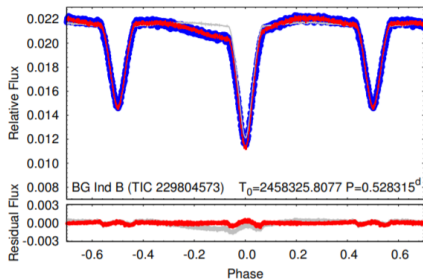
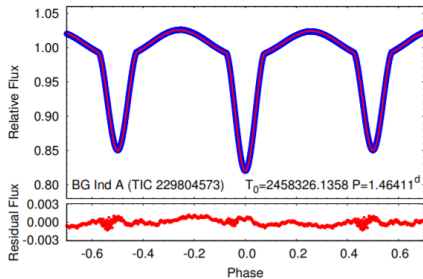
- Primární složka: $T_1 = 6\,400\text{ K}$, $M_1 = 1,43 M_\odot$, $R_1 = 2,3 R_\odot$
- Sekundární složka: $T_2 = 6\,600\text{ K}$, $M_2 = 1,29 M_\odot$, $R_2 = 1,7 R_\odot$
- Vzdálenost složek mezi sebou zhruba $7,5 R_\odot$
- Máme hotovo?

TESS

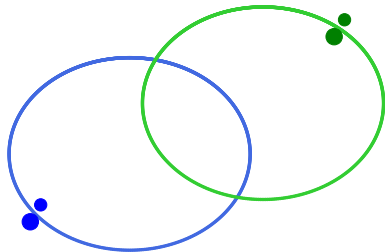
Borkovits et al., 2021

Dva zákrytové páry

Čtyřhvězda

- Čtyři složky, 2+2 konfigurace
- Nejbližší známá dvozářková čtyřhvězda
- Oběh kolem společného těžiště za zhruba 2 roky

Čtyřhvězda

Pár A

- $T_1 = 6\,440\text{ K}$
- $M_1 = 1,43 M_{\odot}, R_1 = 2,3 R_{\odot}$
- $T_2 = 6\,800\text{ K}$
- $M_2 = 1,32 M_{\odot}, R_2 = 1,6 R_{\odot}$

Pár B

- $T_1 = 4\,600\text{ K}$
- $M_1 = 0,69 M_{\odot}, R_1 = 0,64 R_{\odot}$
- $T_2 = 4\,300\text{ K}$
- $M_2 = 0,64 M_{\odot}, R_2 = 0,61 R_{\odot}$

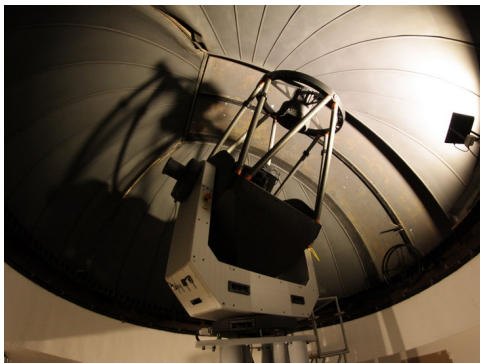
BG Ind

- Začátek studia před téměř šedesáti lety
- Detekce proměnnosti → slušný model dvojhvězdy
- Družice TESS
- Dvojjádrová čtyřhvězda, všechny čtyři hvězdy známy a modelovány

Pozorovací skupina

- Jakub Kolář, Miloslav Zejda, Anna Richterková, Reinhold F. Auer, Radek Dřevěný, Petr Dvořák, Sabina Pačková
- Fotometrická pozorování čtyřhvězdných kandidátů
- Modelování světelných křivek
- Snahy o potvrzování nových čtyřhvězd

Požizování dat

Ždánice (hvezdarnazdanice.cz/novinky-a-clanky/novy-univerzitni-dalekohled-az800-f-6-8-asa.html)

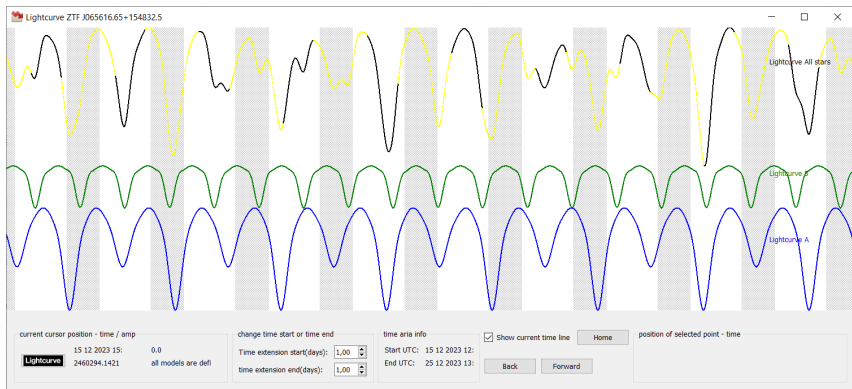
Kraví hora (astro.physics.muni.cz)

Brno, Ždánice, Veverská Bítýška, Znojmo, Prostějov, Tuscany Italy, La Silla Chile

Naše hvězdy

- Kritéria pozorovatelnosti: jasnost, velikosti změn, oběžné periody
- 10 – 16 mag, 20 – 30 mmag, hodiny až několik dní
- V nějakém stupni zapojení 40 objektů
- Spolupráce s dalšími astronomy: Zbyněk Henzl, Petr Zasche, Pavel Čagaš, Martin Mašek

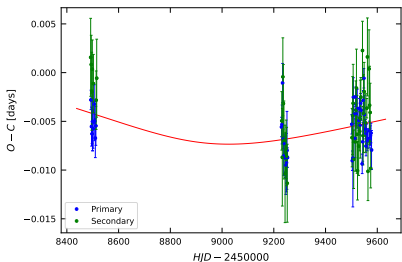
Předpovědi

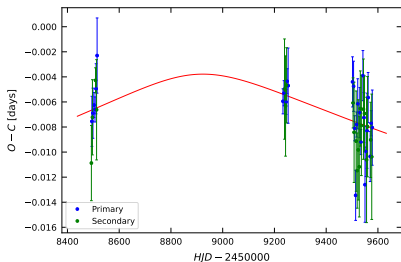
Program STEP, Z. Henzl

ASASSN-V J081048.48+133402.0

Pár A

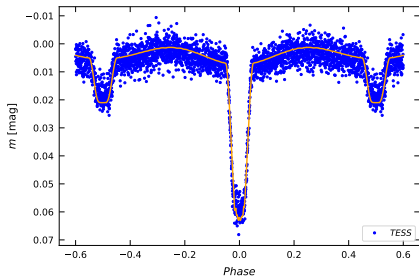
Pár B

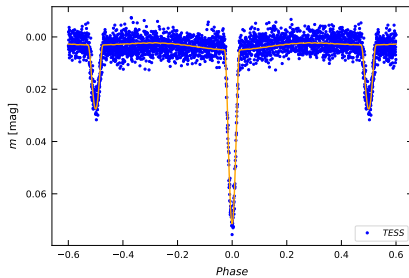
Potvrzený vzájemný pohyb, $P_{AB} \approx 23$ years.

ASASSN-V J081048.48+133402.0

Pár A

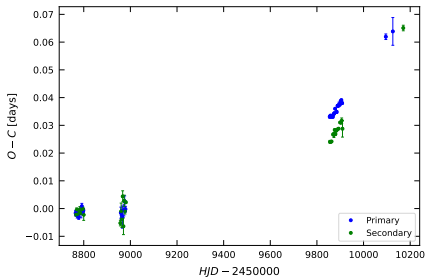

Pár B

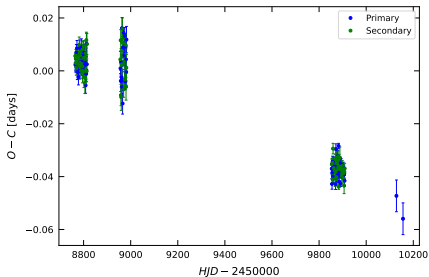

ASASSN-V J233336.79+615012.0

Pár A

Pár B

Periody

- Poměr period párů ve čtyřhvězdách
- Otázka výskytu a vysvětlení rezonancí
- 1:1 - hodně hvězd kolem, málo přímo v ní, nestabilní?
- 3:2 - většina hvězd s tímto poměrem je dost blízko rezonanci

Závěr

- Dvojhvězdy jsou pro nás velmi cenné zdroje informací
- Vícenásobné soustavy, pouze několik stabilních konfigurací, vždy zde figurují dvojice
- Známé soustavy od dvou až po osm hvězd, hranice vazby?
- Potřeba dlouhých časových řad, ideálně nepřetržitých
- Čtyřhvězdy, neustále jich přibývá, doposud málo potvrzených
- BG Ind - jen zřídka si můžeme být jisti, že už víme dost

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**